

Životní jubileum doc. Olgy Müllerové

JIŘÍ ZEMAN*

CITATION: Zeman J., 2022, Životní jubileum doc. Olgy Müllerové, „*Stylistyka*” XXXI: 233–238, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka31.2022.11>

25. února 2022 se dožila významného životního jubilea česká lingvistka **doc. PhDr. Olga Müllerová, CSc.** Rodačka ze středočeských Sedlčan studovala po maturitě na gymnáziu v Příbrami aprobaci český a ruský jazyk na pražské Filozofické fakultě Karlovy univerzity (1959–64). Po krátkém studijním pobytu na Ústavu pro jazyk český Československé akademie věd (ÚJČ), mateřských povinnostech a působení na základní škole (1969–71) byla odbornou asistentkou na pražské Univerzitě 17. listopadu (1971–74), kde se věnovala výuce češtiny pro cizince, a po jejím zrušení pracovala na katedře českého jazyka Filozofické fakulty Karlovy

* <https://orcid.org/0000-0003-2646-9336>, Univerzita Hradec Králové, Česká republika, jiri.zeman@uhk.cz

univerzity (1974–82), kde roku 1978 obhájila kandidátskou práci a získala titul CSc. Od roku 1982 byla vědeckou pracovnící ÚJČ.

Hlavním tématem jubilančiny vědecké činnosti byla oblast, která se od druhé poloviny 20. století postupně stala centrálním pojmem nejen lingvistiky, ale humanitních věd vůbec – dialogická komunikace a její fungování. O. Müllerová pod vlivem svého učitele prof. Karla Hausenblase, který na přelomu 50. a 60. let upozornil na potřebu výzkumu mluvené češtiny (viz jeho stať *O studiu syntaxe běžně mluvených projevů*, která byla otištěna ve sborníku *Otázky slovanské syntaxe*, 1962), začala s výzkumem autentických rozhovorů: už v polovině 60. let pak publikovala stať *K syntaxi nepřipravených souvislých mluvených projevů* („*Slovo a slovesnost*”, 27, 1966, s. 118–126), která vycházela z jubilančiny diplomové práce. Nese všechny znaky, které lze nalézt v její další vědecké práci: zabývá se mluvenými projevy, východiskem analýzy jsou nahrávky autentických mluvených dialogů z různých komunikačních sfér a jejich transkripty, značnou pozornost věnuje také zvukovým prostředkům (intonace, pauzy apod.). Článek – v návaznosti na učení Františka Daneše, Karla Hausenblase a také na české rusisty – zpracovává jen dílčí aspekt syntaxe mluvených projevů (přidatné konstrukce). Jubilantka se však k tématu vracela i v dalších letech a její výzkum vyústil v monografii *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba* (1994), jež je první knižní publikací, která se zabývá syntaxí mluvené češtiny v celém sociálním rozpětí. Není náhodné, že na tuto publikaci navazuje a často odkazuje nejnovější kolektivní monografie *Syntax mluvené češtiny* (2019).

Od 70. let rozšířila jubilantka analýzu mluvených projevů na strukturu rozhovorů. Zaměřila se zejména na jejich tematickou výstavbu a komunikační funkce replik ve vztahu k jejich modální výstavbě. Studie publikované např. v edici *Linguistica*, v 80. letech publikační platformě ÚJČ, a zejména monografie *Komunikativní složky výstavby dialogického textu* (1983), jejíž reprint vyšel v roce 1997 v mnichovském nakladatelství Sagner, poukázaly na to, že spontánní mluvené projevy nelze zkoumat metodologií užívanou pro výzkum psaných, předem připravených textů. Komparací mluvených a psaných textů (např. vztah mezi mluveným projevem a jeho psanou formou) přispěla O. Müllerová k vytváření metodologického a terminologického aparátu pro popis mluvených rozhovorů. Tento aparát našel později uplatnění i ve výzkumu fungování českého jazyka ve společenské komunikaci, který vycházel z modelu řečové činnosti vypracovaného Janem Kořenským (srov. J. Kořenský a kol.,

Komplexní analýza komunikačního procesu a textu, 1987). V jeho rámci významně přispěla také k vytváření fonotéky nahrávek autentických mluvených projevů z různých komunikačních sfér v ÚJČ a příslušných transkriptů.

Od počátku 80. let O. Müllerová pokračovala v rozpracovávání teorie dialogu (typy rozhovorů, žánry mluvených komunikátů): do jeho analýzy zapojila sociolingvistické a psycholingvistické aspekty, jak dokumentuje studie *The Influence of Social Roles of Participants on Group and Interpersonal Verbal Communication (Reader In Czech Sociolinguistics*, Amsterdam 1987, s. 176–194). Nový rozměr jejímu výzkumu dala spolupráce s J. Hoffmannovou, která se zabývala dialogem z hlediska stylistického. Výsledky této spolupráce jsou uloženy v řadě příspěvků otištěných v našich i zahraničních časopisech a sbornících, souborně pak v publikaci *Dialog v češtině* (Mnichov 1999).

Svou pozornost O. Müllerová soustředila na dva okruhy. První z nich je věnován teorii dialogu a zobecňuje dosavadní poznatky, k nimž na základě analýzy autentického materiálu dospěla (typologie dialogu, jeho sekvenční a tematická výstavba, typické výrazové prostředky) a vyústila v publikaci *Kapitoly o dialogu* (1994; s J. Hoffmannovou): autorky v ní shrnují a popularizují poznatky a zkušenosti, které dosavadní výzkum rozhovoru přinesl. Jednotlivé kapitoly charakterizují základní znaky rozhovoru, jeho typy, výstavbu, frekventované strategie a jazykové prostředky. Uzavírají ji praktická doporučení, jak efektivně komunikovat.

Druhou oblastí je problematika fungování češtiny v mluvené komunikaci. Východiskem jejího přístupu není systém variet; zkoumá vliv komunikační situace na výběr jazykových prostředků z celého spektra národního jazyka (srov. např. *Čeština spisovná, hovorová, obecná... a hlavně mluvená*, „*Slovo a slovesnost*“, 58, 1997, s. 42–54). V kolektivní práci *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (2011), která si všímá variantnosti současné mluvené češtiny a postojů uživatelů k ní, jubilatka zpracovala kapitolu věnovanou syntaxi mluvených výpovědí.

Vznik oddělení stylistiky a textové lingvistiky ÚJČ (nyní už Akademie věd České republiky) na počátku 90. let vytvořil příznivé podmínky pro systematický výzkum dialogu. O. Müllerová se – ve spolupráci s J. Hoffmannovou – zaměřila na analýzu konkrétních komunikačních situací. Už první z publikací *Mluvená čeština v autentických textech* (1993; s E. Schneiderovou) naznačuje možnosti, které analýza nepřipravených mluvených projevů nabízí. Autorky vycházely z popisu sociálně-psychologických a pragmatických faktorů, které

výstavbu rozhovorů ovlivňují, sledují tematickou výstavbu dialogů a popisují typické jazykové prostředky. Metodologicky má tento přístup blízko k interdisciplinárně pojaté analýze diskurzu.

Další monografie obou autorek se soustřeďují na komunikaci v specifických komunikačních sférách. *Konverzace v češtině* (1999; s J. Zemanem) se zabývá rozhovory při rodinných a přátelských návštěvách. O. Müllerová se zaměřila na generační asymetrie a jejich překonávání, na humorné strategie (vyprávění narativů, škádlení aj.). Publikace *Jak vedeme dialog s institucemi* (2000) analyzuje vybrané rozhovory mezi představiteli institucí a veřejností (klienty, zákazníky, pacienty); jubilatka zde zpracovala především rozsáhlou kapitolu o komunikaci v dětské lékařské ordinaci a kontroverzní veřejné shromáždění – schůzi o výstavbě uložistiště jaderného odpadu (zde kontrast mezi racionálním a emocionálním chováním účastníků komunikační situace a roli moderátora v ní).

Specifickým rysem komunikace nejstarší generace a zvláštnostem mezigeneračních rozhovorů je věnována kolektivní práce *Čeština v dialogu generací* (2007), první česká práce věnovaná gerontologické lingvistice. Jubilatka zkoumala autobiografické narativy a jejich funkci v sekvenční výstavbě rozhovoru, popsala také specifika výslovnosti a prozódie v projevech seniorů.

O. Müllerová se zaměřila také na mediální diskurz. Orientovala se hlavně na styl zpravodajských rozhlasových rozhovorů: analyzovala jejich sekvenční výstavbu, kohezi replik, frekventované strategie účastníků rozhovoru, styl projevů moderátorů (srov. kolektivní monografii *Styl mediálních dialogů*, 2013). Zajímala se také o nové informační technologie, jak dokumentuje např. studie *Některé situační, strategické a textově typologické charakteristiky komunikace na www chatu* (E. Jandová a kol., *Čeština na www chatu*, 2006, s. 159–224; s J. Hoffmannovou). Jubilatka v něm chatování zasadila do širšího komunikačního rámce a popsala strategie, které vedou ke kooperaci či konfliktu komunikantů, často pod vlivem emocí. Autorky se zde inspirovaly metodologií kritické analýzy diskurzu.

Značnou pozornost věnovala O. Müllerová pedagogické komunikaci – dialogu jako hlavnímu prostředku školní komunikace. Zkoumala jeho efektivitu, nácvik komunikačních dovedností, ale také specifiku učebních textů. V řadě článků se pak zaměřila na optimalizaci výuky syntaxe a na rozhovory ve školním prostředí.

O. Müllerová poměrně často spolupracovala s dalšími lingvisty a bývala členem pracovních vědeckých skupin. Připomeňme v této souvislosti alespoň kapitoly o výstavbě dialogického textu v třetím dílu *Mluvnice češtiny* (1988), práci na heslech pro *Encyklopedický slovník češtiny* (2002) nebo kooperaci s ostravským pracovištěm na publikaci *Tváře češtiny* (2000), do níž přispěla kapitolou o žánrech a syntaktických rysech mluvených projevů.

Ve své vědecké činnosti O. Müllerová neopomínala ani praktický dosah svých výzkumů: přinášejí řadu podnětů, jak se v popsanych komunikačních situacích chovat a jak vybranou interakci optimalizovat. Zúročila své zkušenosti z pedagogické činnosti (působila externě na Filozofické fakultě a Fakultě humanitních studií UK v Praze, roku 1996 se na pražské Filozofické fakultě UK habilitovala pro obor český jazyk). S Janou Hoffmannovou a Bohuslavem Hoffmannem připravila sadu učebnic pro 6.–9. ročník základní školy a nižší ročníky víceletých gymnázií s moderně koncipovanou komunikační výchovou (*Český jazyk – Literatura a komunikace*, 1998–2001), s J. Hoffmannovou cvičebnicí mluveného projevu pro žáky základní školy *Dialog v hodinách češtiny* (1996–1998).

Rozsáhlá je jubilantčina recenzní činnost. Mezi recenzovanými publikacemi najdeme zejména německé práce týkající se teorie dialogu, ruské knihy o jazyce mluvené komunikace (*russkaja razgovornaja reč*) a také polské práce o běžné komunikaci (*rozmowa potoczna*).

O. Müllerová spolupracovala s řadou zahraničních pracovišť. V 80. letech šlo zejména o kooperaci s berlínským jazykovědným ústavem, jejíž výsledky se odrážejí v edicích *Linguistica* a *Studia Grammatica*. Jubilantčiny příspěvky najdeme i v řadě dalších německých sborníků. Byla členkou International Association of Dialogue Analysis (IADA), podílela se na organizaci její pražské konference v roce 1996 a byla spolueditorkou dvousvazkové konferenční publikace *Dialoganalyse* 6 (1998). O. Müllerová se zúčastnila mnohých konferencí na Slovensku (Bratislava, Banská Bystrica, Prešov) a v Polsku (Varšava, Katowice, Lodž). Zúčastňovala se pravidelně opolských stylistických konferencí a publikovala příspěvky v periodiku „Stylistyka”.

U příležitosti životního jubilea O. Müllerové vyšla publikace *Dialog a mluvená čeština* (2022), která obsahuje výběr studií otištěných právě v odborných časopisech a konferenčních sbornících. Najdeme mezi nimi – vedle příspěvků o výstavbě rozhovoru, žánrech mluvených projevů a jejich syntaxi – také články zpracovávající dialogy ve speciálních komunikačních situacích, např.

rozhovory v leteckém provozu, v pracovním prostředí jaderné energetiky, při podomním prodeji, v sakrálním prostředí (dětská mše) aj. Jednotlivé kapitoly pak dobře mapují nejen proměny přístupu k mluvené komunikaci v díle O. Müllerové, ale také odrážejí vývoj výzkumu mluvených projevů v české lingvistice posledních padesáti let, využívání příslušných metodologií, řešení témat a proměny terminologie.

Do dalších let přejeme O. Müllerové hodně zdraví a životního optimismu.